

איתן מכטר ואביטל מאיה מכטר, בין האינטימי לאנונימי במרחב האורבני: מבט סוציו-תרבותי על תל אביב. תל אביב: רסלינג, 2015. עמ' 205.

חזקי שוהם

ספר זה עוסק באורבניות המודרנית מנקודת מבט תל אביבית. למן העידן התעשייתי "העירוניות הפכה מתופעה גאוגרפית וכלכלית לעיקרון תרבותי" (עמ' 32) – למעשה, העיקרון המוביל של התרבות המודרנית, כפי שהראה גאורג זימל במסתו הקלאסית "העיר הגדולה וחיי הנפש" (2004). ואולם, שלא כזימל, מחברי הספר שלפנינו רואים בצד הניכור העירוני גם את התסיסה היצרנית של העיר המודרנית ואת הפוטנציאל שלה לקיים מרקם קהילתי שיהיה בו מקום לא רק לאנונימיות, אלא גם לאינטימיות. פרקי הספר עוסקים בהיבטים שונים של הקיום האורבני המודרני מתוך הדגשת שאלות של קיום, זהות ותרבות בתל אביב ומתוך פרספקטיבות רבות ומגוונות, כמו יחסי עבודה, תרבות פנאי, הנוף העירוני, ההתהלכות בעיר, צרכנות, מעמדות חברתיים ויחסים רומנטיים. בנושא האחרון מבטא הספר, שנכתב בידי זוג, עמדה לא פופולרית במיוחד לא רק בזכות עצם המחויבות לקשר זוגי ארוך טווח, אלא גם בזכות האפשרות לעשות כן בתוך עולם הפיתויים והניידות הרומנטית של העיר המודרנית (פרק שישי). אין זה ספר מחקר רגיל, אלא מסה הגותית שוטפת, מרתקת ומעוררת מחשבה הנקראת בנשימה עצורה – וזה לא דבר של מה בכך בעידן שנכתבים בו ויוצאים בו לאור ספרים שלמחבריהם אין באמת מה לומר. למחברים אלו יש מה לומר, וכדאי לקרוא זאת. הם אוהבים את תל אביב ומאמינים ביכולתה להכיל מרקם קהילתי משגשג בלי להתעלם מחסרונותיה של העיר המודרנית שנדונו בספרות באופן כה אינטנסיבי עוד מאמצע המאה ה-19 ואילך. ההתמקדות בתסיסה העירונית מאפשרת לספר להציע רעיונות חדשים על הפוטנציאל של העיר המודרנית, ולא רק לקונן על המצב, כפי שנהוג כיום בתלקים הולכים ומתרחבים של מדעי החברה בקרב מחברים המבקשים

* ר"ר חזקי שוהם, התכנית הבין-תחומית ללימודי פרשנות ותרבות, אוניברסיטת בראיילן, רמת גן, ומכון שלום הרטמן, ירושלים.
דואר אלקטרוני: hizky.shoham@gmail.com

לגלות מעורבות חבר
האדם המודרני. לעיר
ממש בצורת החיים ש
לה. לאור זאת הספו
169-173) בלי לגלו
העיוור והתיעוש, אלא
שמיני.

תחושת ההתהלכ
הבלעדית של תושב
המוגדרות "ערי עול
בלבד (עמ' 33). זו
המוניציפליים של ה
ישראל האורבנית ש
בבירור את נקודות ו
אביב עיר עולם, אי
במטרופולין, ולא ב
באופיו ההגותי
אורבניות ומיישם:
להתייחס לעיר כמו
חברתיים ופוליטיים
המודרני של חדשנו
ונכון הוא מה שנול
המאובנת (עמ' 63)
של ממש. אמנם בו
יכלה הציונות להו
ובסופו של דבר י
חזונות אחרים. וא
המודרנית, המחבר
"הן המתבוללת ו
הראשונה באופן ו
הולם ומזוקק של
הספורדיות בספר
ונמנעות מדיון מו
כלומר, הספר
אבל לכאורה אינ
תרבותי שונה מזו

לגלות מעורבות חברתית, אך משעממים את עצמם לדעת בנהי על מצבו הקיומי של האדם המודרני. לעיר, שהיא בהגדרה מקום שזרים עשויים להיפגש בו, אין תחליף של ממש בצורת החיים שלנו, ואת הפתרונות לבעיית הניכור יש לחפש בתוכה ולא מחוצה לה. לאור זאת הספר מציע את הקהילה השכונתית כ"גשר בין היחיד לדרך" (עמ' 169-173) בלי לגלות נוסטלגיה רגשנית לקהילות האינטימיות לכאורה שלפני עידן העיר והתיעוש, אלא באמצעות ניתוח של ההתהלכות בשכונה בעקבות דהיסרטו (פרק שמיני).

תחושת ההתהלכות בעיר מורגשת היטב בקריאת הספר, שנכתב מנקודת המבט הבלעדית של תושבי תל אביב. למשל, המתברים מסבירים כי לעומת ערים אחרות המוגדרות "ערי עולם", תל אביב היא עיר לא גדולה, שכן חיים בה 400,000 תושבים בלבד (עמ' 33). ואולם, המרקם העירוני של תל אביב הורג בהרבה מגבולותיה המוניציפליים של העיר, הנמצאת במרכזו של מטרופולין גדול, ולמעשה במרכזה של ישראל האורבנית שגודלה הגאוגרפי כגודלה של עיר עולם. ובכל זאת הספר מעדיף בבידור את נקודת מבטם של תושבי העיר על פני היוממים, שבלעדיהם לא הייתה תל אביב עיר עולם, אלא סתם עוד עיר (עמ' 116); גילוי נאות: כותב שורות אלו מתגורר במטרופולין, ולא בתל אביב גופא ומתהלך בה כיומם).

באופיו ההגותי של הספר נעוץ גם חסרונו המרכזי. הוא עוסק בעיקר בתאוריה של אורבניות ומיישם אותה על תל אביב באמצעות דוגמאות כלליות ביותר, אך ממעט להתייחס לעיר כמקום בעל מאפיינים גאוגרפיים, היסטוריים, כלכליים, תרבותיים, חברתיים ופוליטיים מוגדרים. לדוגמה, הספר מציין שתל אביב אימצה את העיקרון המודרני של חדשנות על בסיס ההנחה המוטה לטובת ההווה (presentist) ש"מה שצריך ובכוח הוא מה שנוולד זה עתה" (עמ' 62), הנחה המנוגדת לכאורה לחשיבה המפאייניקית המאובנת (עמ' 63). עם זאת, מקומה של העיר המודרנית בפרויקט הציוני לא זוכה לדיון של ממש. אמנם בזרם המרכזי הציוני היו מי ששללו את העיר, אולם כתנועת המונים לא יכלה הציונות להתעלם מצורת ההתיישבות ההמונית הבולטת של התקופה המודרנית, ובסופו של דבר יצרה מדינת לאום אורבנית לעילא, גם אם לחלקים נרחבים בה היו הזונות אחרים. ואכן, בפרק הרביעי העוסק באופן מאיר עיניים בהבניית הסובייקט בעיר המודרנית, המחברים אומרים שתל אביב היא תוצאה של שבר בציביליזציה היהודית - "הן המתבוללת והן האורתודוקסית" (עמ' 90). גם כאן הדיון מתייחס לעיר העברית הראשונה באופן מובן מאליו כיוצאת דופן, והוא אינו דן באפשרות לראות בה ביטוי הולם ומזוקק של הציונות, שהייתה בכללה תוצר של אותו שבר בדיוק. ההתייחסויות הספורדיות בספר למקומה של תל אביב בתוך המפעל הציוני רואות אותה תמיד כ"בועה" ונמנעות מדיון מורכב בציונות העירונית, שהולידה את תל אביב.

כלומר, הספר מנתח את תל אביב כעיר עולם לכל דבר הממוקמת במקרה בישראל, אבל לכאורה אינה באמת חלק מן הפרויקט הציוני, בהנחה ש"תל אביב מצויה במרחב תרבותי שונה מזה הנגזר מהמיקום הגאוגרפי שלה" (עמ' 149). כעיר כזו היא מכילה את

מאפייניהן של ערי העולם האחרות בימינו – רב־תרבותיות, תסיסה עירונית ופלורליזם מצד אחד, וריבוד מעמדי בוטה מן הצד האחר. ההחמצה נוגעת גם כאן בעיקר לקוראים שאינם תל אביבים: ניתן היה לפתח דיון מעניין וחשוב בדבר התרבות הישראלית כולה כתרבות אורבנית, צינית ומתוחכמת בעלת מאפיינים שאת חלקם היא הולקת עם ערי עולם אחרות, וחלקם ייחודיים לה.

בספר מורגש במיוחד הסרונו של דיון בנסיבות ההיסטוריות שהביאו קבוצות חברתיות מסוימות לצד הלא נכון של הריבוד המעמדי בתל אביב, המוצג גם הוא כתופעה גלובלית לגמרי המדמה את תל אביב הקוסמופוליטית למקבילותיה בעולם. הספר מתעלם לגמרי מן התפקיד ההיסטורי הקריטי שמילאה העיר העברית הראשונה בסדרגציה האתנו־לאומית בישראל. תפקיד זה כבר נדון בכמה ספרים, שהבולט בהם בעברית הוא עיר לבנה, עיר שחורה מאת שרון רוטברד (2005; ראו גם Levine, 2006; Mann, 2006). יפו והערבים אינם מוזכרים כלל ב־150 העמודים הראשונים של הספר, וגם בהמשך הם מוזכרים בעיקר ברמו. המחברים רואים את תל אביב כ"בועה של אוניברסליות בתוך מרחב לאומני גס" (עמ' 108) ומתעלמים מן ההבדל הבולט המתקיים כיום בין תל אביב לבין כל ערי העולם האחרות: ההעדר המוחלט, במרחב הציבורי, של מהגרים ופליטים מוסלמים. כפי שציין אמנון רזיקר־קוצקין (2010), תל אביב היא העיר היחידה במערב שאין בה ערבים. מובן שגם אם אין מהגרים מוסלמים, יש תושבים כאלו, ולא רק ביפו – סטודנטים באוניברסיטה, משפרי דור מיפו, עובדים ושכ"חים מן הרשות הפלסטינית ועוד, וקולם הקולקטיבי כקבוצה ייחודית נשמע לאחרונה יותר ויותר במרחב העירוני (ראו, למשל, את אדריכלות הנוף הייחודית של פארק מדרון יפו החדש, המעלה בעקיפין את זכר הנכבה). ואולם, בתל אביב, בניגוד לניו יורק, ללונדון ולשאר ערי העולם הגנריות, לא תמצאו מסגדים בולטים בנוף העירוני, והדבר אומר דרשני.

על כל חיסרון מכסה, לטעמי, הפרק האחרון, שקריאתו הייתה חוויה מפעימה, לא פחות. מדובר בניסיון יחיד במינו במקומותינו לעמוד על המשמעות התאולוגית של העירוניות המודרנית, והפעם דווקא בתוך ההקשר הספציפי שתל אביב נוסדה ופועלת בו, שבניגוד לערי עולם אחרות – היא עיר יהודית. לא עברית, יהודית. היהודים היו כמעט תמיד עם עירוני, ויש ספרות מחקר נרחבת על "היהודים והעיר", ובפרט העיר המודרנית. עם זאת, נכתב מעט מאוד מחקר, ועוד פחות מזה הגות, על מקומה של העיר בתאולוגיה היהודית בכלל והמודרנית בפרט. הפרק הזה מציג את ההקשר היהודי הספציפי של תל אביב ומציג את השאלה המתבקשת: מה משמעות העובדה שליהודים יש עיר משלהם שהיא לכאורה עיר עולם "רגילה", אבל של יהודים המביאים אליה את מטענם ההיסטורי והאקטואלי? בעידן המודרני ובישראל המודרנית רק העירוניות יכולה לקיים "ציביליזציה יהודית שהופכת לא רק את העברית משפה מתה לשפה חיה אלא גם את התוכן ההיסטורי, המוסרי, המיתולוגי והגרטיבי של היהדות לבסיס ערכי ולמקור יצירה ואמונה רלוונטיים" (עמ' 194). באמצעות ביטול החומות והמשטור של

הכניסה אל ה
"לא כמפלט נ
(עמ' 185). כו
היהודית המוד
של אברהם",
והתנגדות למ
זהות יהודית
רליגיוזית שא
לידי ביטוי, ל
זאת בשבילון
שמונה לבין
דוגמה מצוינו
יסוד של העיר
מקורית ובלה
זה דיון ר
עם המחברים
המתאימות נ
מודרנית, מפ
באופן מודע
את הניסיון
להעדר טרנו
ליכוביץ; עמ
ביהדות" (ע
מנועויות הני
הפרוטסטנט
ישמעאל" מ
(עמ' 186).
לדון בהשפ
של תפקידו
בתרבות הא
כוחו שי
שוחרי דעה
האתוס התל
שלנו היום
בלי להעמי
הספר הוא

הכניסה אל העיר המודרנית והיציאה ממנה התקבלה בה הכרעה בזכות הפלורליזם "לא כמפלגת מהכרעה בין טוב לרע אלא בבחינת הכרעה מראש בעד עיקרון המגוון" (עמ' 185). כדי לתרגם הכרעה זו לשפה יהודית בני הוגג מכטר מציעים לראות בעיר היהודית המודרנית מימוש הלכה למעשה של רעיון הכנסת האורחים הלקוח מ"אוהל של אברהם", שמשמעותו היא אימוץ אקלקטי של פרקטיקות תרבותיות ממקורות שונים והתנגדות למהותנות תרבותית הבודקת בציציות הפרקטיקה התרבותית כדי לחפש בהן זהות יהודית "אותנטית". למשל, העיר היהודית המודרנית "מגלה צורות של חוויה רליגיוזית שאפשר לזמן אותה מבלי להתחייב לאורח חיים דתי" (עמ' 189-190), הבאה לידי ביטוי, למשל, בבחירה של כל אחד "להגדיר את תוכן השבת מבלי שהרשות תעשה זאת בשבילו" (עמ' 190) - מה שנכון בנוגע כמעט לכל עיר יהודית מודרנית בין קריית שמונה לבין אילת (אך לאו דווקא נכון בברוקלין, למשל). יום כיפור הישראלי הוא דוגמה מצוינת ומרתקת לעירוניות יהודית מודרנית, הנשענת מצד אחד על מוסכמות יסוד של העירוניות המודרנית במאה ה-21, ומן הצד האחר היא ביטוי של תרבות יהודית מקורית ובלתי מתוכננת מלמעלה שאין לה אח ורע בעולם הנתר-תעשייתי.

זה דיון תרבותי חשוב מאין כמוהו בישראל של ימינו, גם אם אינני מסכים בכול עם המחברים. אינני בטוח שדווקא לוינס וליבוניץ הם מי שיצרו את ההגויות היהודיות המתאימות ביותר להתמודדות עם שאלות אתיות הנובעות מקיומה של עיר יהודית מודרנית, מפני ששניהם ראו את התרבות היהודית דרך מנסרה "פרוטסטנטית" משהו, באופן מודע יותר (לוינס) או פחות (ליבוניץ). למשל, תל אביב רעשנית מכדי לקבל את הניסיון לציירה כעיר המגלמת את שתיקתו של אברהם בזמן עקדת בנו כביטוי להעדר טרנסצנדנטי ולשתיקת השמים (לפי קירקגור, המתורגם ל"יהודית" על-ידי ליבוניץ; עמ' 184). גם מי שיחלוק על הצגת תל אביב כ"בירתו של הזרם הפרוטסטנטי ביהדות" (עמ' 182), בעוד ירושלים מוצגת כבירתו של הזרם הקתולי, יוכל להתפעל מנועזות הניסוח ומן המודעות לנחיצותו של הדיון התאולוגי. (לדעתי, בירתו של הזרם הפרוטסטנטי ביהדות היא דווקא ניו יורק.) גם כאן חבל שהספר מקבל את "סילוקו של ישמעאל" מאוהלו של אברהם כחריג מן הכלל האברהמי המקדש את המגוון ואת השונות (עמ' 186). בצד ההשפעות הנוצריות על התרבות העירונית היהודית חשוב לא פחות לדון בהשפעות מוסלמיות הבאות לידי ביטוי, למשל, בתפיסות לא מערביות בעליל של תפקידה של המשפחה המורחבת במרקם העירוני והקהילתי של העיר הישראלית, בתרבות האוכל, בנוף השמע (soundscape) ועוד.

כוחו של הפרק, ושל הספר כולו, טמון בשאלות המצוינות שהוא מציג לדיון בקרב שוחרי דעת קוראי עברית ב"זיקה שטרם התבררה עד תומה בין מכלול הרעיונות של האתוס התלמודי לחיי היומיום, כשיח פתוח ולא כקודקס מחייב" (עמ' 183). חיי היום-יום שלנו היום הם אורבניים, ואי-אפשר לדון בשאלות של זהות יהודית, ציונות וישראליות בלי להעמיק בזיקתם הישירה לתאוריה ולפרקטיקה של האורבניות המודרנית המאוחרת. הספר הוא אפוא דבר בעתו - עבודה אינטלקטואלית ראויה לשמה המולידה מחשבות

חדשות ומותירה את הקורא מתוהה. לא נותר אלא לקוות שרבים יקראו אותו ושתהיה היענות לדיון הזה.

מקורות

זימל, ג' (2004). העיר הגדולה וחיי הנפש. בתוך מ' קראוס וע' מנדה-לוי (עורכים), *אזרחניזם: הסוציולוגיה של העיר המודרנית* (תרגום: מ' קראוס; עמ' 23-40). תל אביב: רסלינג.

רוטברד, ש' (2005). עיר לבנה, עיר שחורה. תל אביב: בבל.

רוזקרקוצקין, א' (26 בספטמבר, 2010). חומת הפרדה התל אביבית. הארץ. אוחד מתוך <http://www.haaretz.co.il>

Levine, M. (2005). *Overthrowing geography: Jaffa, Tel-Aviv, and the struggle for Palestine 1880-1948*. Berkeley, CA: University of California.

Mann, B. E. (2006). *A place in history: Modernism, Tel-Aviv, and the creation of Jewish urban space*. Stanford, CA: Stanford University Press.

התקבלו

אבורביעה-יקו
ירושלים:

בן דב ניצה,

גיל עידית, נ

דנינו-יונה ג'

הקנונית.

חבר חנן, אנ

מאגנס,

ינאי אורי ו

ירושלים

לחובר עינת

ירושלים

ליאון נסים.

ליד והק

מורג רעיה,

מלך טל, ע

רסלינג

סמוחה סמי

פרדס,

קיצים שול

רסלינג

קפלן קימי

ומכון

in Israel/